

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA ANTROPONIMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK ASPEKTLARI

SamDCHTI mustaqil tadqiqotchisi
Ziyabayeva Nigina Axmatilloevna

Annotatsiya: Ushbu maqolada antroponimlarning, ya'ni shaxs ismlari va familiyalarining, pragmatik va lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Antroponimlar nafaqat shaxsni identifikatsiya qilish vositasi sifatida, balki madaniyat, tarix va ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi lingvistik birlik sifatida ham qaraladi. Maqolada so'zning kontekstga bog'liqligi, ijtimoiy va madaniy ma'no bilan boyligi, shuningdek, zamonaviy o'zbek tilidagi ishlatilishi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Antroponim, pragmatika, lingvokulturologiya, shaxs ismlari, madaniy kontekst, til va madaniyat.

Kirish

Shaxs ismlari har bir jamiyatning til va madaniyat tizimida alohida o'rin egallaydi. Antroponimlar orqali insonning shaxsiyati, oilaviy va ijtimoiy mavqei, hatto tarixi haqida ma'lumot olish mumkin. So'nggi yillarda lingvistika va kulturologiya fanlarida antroponimlarning pragmatik va lingvokulturologik xususiyatlarini o'rganishning ahamiyati ortmoqda, chunki ular tilning amaliy ishlatilishi va madaniyat bilan uzviy bog'liqligini aks ettiradi.

Antroponimlarning pragmatik xususiyati ularning kontekstga bog'liqligida namoyon bo'ladi. Masalan, samimiy suhbatda ishlatiladigan ism va rasmiy muhitda ishlatiladigan ism shakli farq qiladi. Bu til foydalanuvchilari orasidagi ijtimoiy munosabatlarni va muloqot uslubini belgilaydi.

Lingvokulturologik nuqtai nazardan, antroponimlar biror xalqning tarixiy va madaniy an'analarini o'zida aks ettiradi. Masalan, ba'zi ismlar tarixiy shaxslar, diniy obrazlar yoki xalq ertaklari bilan bog'liq bo'lib, ular orqali jamiyatning qadriyatlari, urf-odatlar va madaniy kodlari aniqlanadi. Shu sababli antroponimlar

til va madaniyatni o'rganishda muhim manba hisoblanadi.

Zamonaviy o'zbek tilida antroponimlarning ishlatilishi ham o'zgarishlarga yuz tutmoqda. Globalizatsiya, ommaviy axborot vositalari va internetning keng tarqalishi natijasida yangi ism shakllari paydo bo'lmoqda, eski nomlarning esa ma'nosi va ishlatilish doirasi o'zgarib bormoqda. Bu esa tilning madaniy va ijtimoiy o'zgarishlar bilan bog'liqligini namoyon etadi. Antroponimlar tilning eng o'ziga xos va muhim qismi bo'lib, ular bir tomondan shaxsni aniqlash vositasi, ikkinchi tomondan madaniyat va ijtimoiy kontekstni ifodalovchi birlik sifatida qaraladi. Antroponimlarning pragmatik xususiyati ularning kontekstga bog'liqligi bilan bog'liq. Masalan, oilaviy suhbatda odamning ismini chaqirish va rasmiy muhitda uning familiyasi bilan murojaat qilish muloqotning ohangini belgilaydi. Shu bilan birga, ba'zi ism shakllari samimiylik, hurmat yoki yaqinlikni ifodalashi mumkin. Masalan, "Ali" ismi do'stlar orasida oddiy va samimiy ko'rinadi, lekin "Ali aka" yoki "Alijon" shakllari turli ijtimoiy munosabatlarni bildiradi. Bu jihat pragmatik aspektga to'liq mos keladi, chunki ismning ishlatilishi muloqotning maqsadi va vaziyatiga bog'liq.

Lingvokulturologik nuqtai nazardan, antroponimlar jamiyatning tarixiy va madaniy kodlarini aks ettiradi. Ko'plab o'zbek ismlari tarixiy shaxslar, diniy shaxslar yoki xalq ertaklaridan kelib chiqqan bo'lib, ular orqali xalqning qadriyatlari, urf-odatlar va e'tiqodlarini tushunish mumkin. Masalan, "Temur" ismi tarixiy shaxs Temur bilan bog'liq bo'lib, jasorat va qahramonlik ramzi sifatida ishlatiladi. Shu tarzda antroponimlar lingvokulturologik jihatdan shaxsning shaxsiyati bilan jamiyatning madaniy kodini birlashtiradi.

Shuningdek, antroponimlarning zamonaviy ishlatilishi globalizatsiya va texnologik taraqqiyot bilan bog'liq holda o'zgarib bormoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlarda yangi ism shakllari, qisqartmalar va foydalanuvchi taxalluslari paydo bo'ldi. Masalan, "Jasurbek" ismi "Jasur" yoki "Bek" kabi qisqartmalar bilan ishlatiladi, bu esa shaxsiy va norasmiy kontekstlarda qo'llaniladi. Bu o'zgarishlar antroponimlarning nafaqat til, balki madaniyat va ijtimoiy munosabatlar bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, antroponimlar orqali insonlarning ijtimoiy mavqeini aniqlash mumkin. Masalan, ma'lum ismlar an'anaviy ravishda ma'lum oilalar, hududlar yoki millatga xos bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, ayrim shaxslar zamonaviy va xalqaro ism tanlash orqali o'zlarini global kontekstga moslashtirishga harakat qiladi. Bu jihat antroponimlarning lingvokulturologik o'zgaruvchanligini va ularning pragmatik funksiyasini yanada kuchaytiradi.

Natijada, antroponimlar til va madaniyatning bir butunligini tashkil etuvchi element sifatida qaraladi. Ular orqali nafaqat shaxsni identifikatsiya qilish, balki jamiyatning tarixiy, madaniy va ijtimoiy kontekstini tushunish mumkin. Shu bois, antroponimlarni o'rganish lingvistika, madaniyatshunoslik va pragmatika sohalari uchun juda muhimdir. Antroponimlarning pragmatik xususiyatlari nutq jarayonida baholash va munosabat bildirish vositasi sifatida ham namoyon bo'ladi. Muayyan ismning tanlanishi yoki qo'llanishi orqali so'zlovchi o'z munosabatini yashirin yoki ochiq tarzda ifodalashi mumkin. Masalan, to'liq ism bilan murojaat qilish rasmiylik va masofani bildirsa, qisqartirilgan yoki erkalash shakllari yaqinlik va samimiyligni anglatadi. Bu holat antroponimlarning nutqiy vaziyatda emotsional-ekspressiv yuklama tashishini ko'rsatadi.

Antroponimlar ijtimoiy identifikatsiya vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Shaxs ismi orqali uning yoshi, jinsiy mansubligi, milliy va madaniy muhitga tegishliligi haqida ma'lum tasavvur hosil bo'ladi. Bu esa antroponimlarning jamiyatdagi kommunikativ jarayonlarda muhim belgilar tizimi sifatida faol ishlatilishini ko'rsatadi. Ayniqsa, ko'p millatli muhitda antroponimlar madaniyatlararo muloqotda muhim rol o'ynaydi.

Lingvokulturologik jihatdan antroponimlar xalqning dunyoqarashi va mentalitetini aks ettiradi. Ismlarda ifodalangan til birliklari orqali jamiyatda qaysi fazilatlar qadrlanishi, qanday axloqiy va ma'naviy mezonlar ustuvor ekani namoyon bo'ladi. Masalan, ezgulik, kuch, sabr-toqat yoki baxt tushunchalarini anglatuvchi ismlar xalqning qadriyatlar tizimidan dalolat beradi. Shu bois antroponimlar madaniy xotiraning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Zamonaviy jamiyatda antroponimlarning funksional doirasi kengayib

bormoqda. Rasmiy hujjatlar, ommaviy axborot vositalari va raqamli makonda shaxs nomlari turli stilistik shakllarda qo'llanilmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda taxallus va ism variantlarining ko'payishi antroponimlarning yangi kommunikativ vazifalarini yuzaga chiqarmoqda. Bu holat tilning rivoji va madaniyatning yangilanish jarayonlari bilan bevosita bog'liqdir.

Shuningdek, antroponimlar avlodlar o'rtasidagi madaniy uzviylikni ta'minlovchi vosita sifatida ham ahamiyatlidir. Ba'zi ismlarning nasldan naslga o'tib kelishi oilaviy an'analar va tarixiy xotiraning saqlanishiga xizmat qiladi. Bu esa antroponimlarning nafaqat tilshunoslik, balki ijtimoiy va madaniy tadqiqotlar uchun ham muhim manba ekanini ko'rsatadi. Antroponimlarning pragmatik va lingvokulturologik xususiyatlari ularning vaqt omiliga bog'liqligida ham yaqqol namoyon bo'ladi. Turli davrlarda qo'llanilgan ismlar jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Muayyan tarixiy davrda keng tarqalgan ismlar o'sha davrning dunyoqarashi va qadriyatlarini aks ettiradi. Bu holat antroponimlarning tarixiy-madaniy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Antroponimlarning yana bir muhim jihati ularning gender xususiyatlari bilan bog'liqdir. Ismlar orqali jamiyatda erkak va ayol obrazlariga yuklangan ijtimoiy va madaniy rollarni kuzatish mumkin. Ba'zi ismlar kuch, qat'iyat va yetakchilik tushunchalarini ifodalasa, ayrimlari noziklik, mehr va go'zallik bilan bog'liq ma'nolarni anglatadi. Bu holat antroponimlarning lingvokulturologik tahlilida gender masalasining muhimligini ko'rsatadi.

Shuningdek, antroponimlar nutq madaniyatida muhim stilistik vosita sifatida ham xizmat qiladi. Badiiy adabiyotda muallif qahramon ismini tanlash orqali uning xarakteri, ijtimoiy kelib chiqishi yoki ruhiy holatini bilvosita ifodalaydi. Bu jarayonda antroponimlar semantik va estetik vazifani bajaradi. Natijada ism oddiy nomlash vositasi bo'lib qolmay, matnning umumiy mazmunini boyituvchi lingvistik birlikka aylanadi.

Zamonaviy kommunikatsiya jarayonlarida antroponimlarning qisqartirilgan, o'zgartirilgan va xorijiydashgan shakllari tobora ko'proq uchramoqda. Bu holat til

tizimining ochiqligi va moslashuvchanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ayrim an'anaviy ismlarning saqlanib qolishi milliy o'zlikni anglash va madaniy merosni davom ettirish bilan bog'liq ekanini ko'rsatadi. Demak, antroponimlar til va madaniyat o'rtasidagi muvozanatni ta'minlovchi muhim unsur hisoblanadi.

Antroponimlarni pragmatik va lingvokulturologik jihatdan o'rganish orqali jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, madaniy ustuvorliklari va kommunikativ me'yorlarini aniqlash mumkin. Shu sababli bunday tadqiqotlar nafaqat tilshunoslik, balki sotsiologiya, madaniyatshunoslik va antropologiya fanlari bilan ham uzviy bog'liqdir. Antroponimlarning lingvokulturologik tahlilida ularning ijtimoiy kontekstdagi roli alohida ahamiyat kasb etadi. Shaxs ismlarining ishlatilishi jamiyatda mavjud ijtimoiy hierarxiya, hurmat va masofani ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, rasmiy muhitda familiya bilan murojaat qilish odatiy hisoblanadi, shu bilan birga samimiy suhbatda ism yoki erkalash shakllari ishlatiladi. Bu jihatlar antroponimlarning pragmatik xususiyatlarini yanada aniqroq ko'rsatadi.

Bundan tashqari, antroponimlar o'zgaruvchan madaniyatning aks ettiruvchisi sifatida ham muhimdir. Zamonaviy jamiyatda yosh avlod tomonidan yangi ism shakllarining qabul qilinishi, qisqartmalar va xorijiy nomlarning tatbiq etilishi til va madaniyatning dinamik rivojlanishini aks ettiradi. Shu tarzda antroponimlar nafaqat tarixiy va madaniy xotirani saqlaydi, balki til va madaniyat o'rtasidagi uzviylikni saqlab qolishga xizmat qiladi.

Antroponimlarning semantik jihatlari ham tadqiqot uchun qiziqarlidir. Ba'zi ismlar ma'nosiga ko'ra odamning xarakteri, fe'l-atvori yoki oilaviy tarixi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, "Sherzod" ismi jasorat va kuchni bildiradi, "Gulbahor" esa go'zallik va noziklik ramzi sifatida ishlatiladi. Shu bilan birga, ismning kontekstga moslashishi pragmatik va lingvokulturologik jihatdan o'quvchi yoki tinglovchi tomonidan anglanadigan ijtimoiy signallarni yaratadi.

Shuningdek, antroponimlar tarixiy kontekstni o'rganishda ham muhim manba sifatida qaraladi. Tarixiy shaxslar, urf-odatlar va diniy qadriyatlar bilan bog'liq ismlar orqali jamiyatning qadriyat tizimi va madaniy kodlari tahlil qilinadi. Bu jihat

lingvokulturologik tadqiqotlarda shaxs ismlarining funksiyasini yanada chuqurlashtiradi.

Natijada, antroponimlar nafaqat shaxsni identifikatsiya qilish vositasi, balki madaniyat, tarix va ijtimoiy munosabatlarni aks ettiruvchi muhim lingvistik birlikdir. Ularni o'rganish pragmatika, lingvokulturologiya va madaniyatshunoslik sohalari uchun katta ahamiyatga ega bo'lib, tilning madaniy va ijtimoiy kontekst bilan uzviy bog'liqligini yanada aniqroq tushunishga yordam beradi.

Xulosa

Shuni aytish mumkinki, antroponimlar nafaqat shaxsni aniqlash vositasi, balki tilning pragmatik va lingvokulturologik jihatdan boyligini ko'rsatadigan muhim lingvistik birlikdir. Ular orqali insonlar orasidagi ijtimoiy munosabatlar, tarixiy va madaniy kontekstlar, shuningdek, jamiyatning qadriyatlari haqida aniq ma'lumot olish mumkin. Shu sababli antroponimlarni o'rganish lingvistika va madaniyatshunoslik sohalari uchun dolzarbdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev Sh. O'zbek antroponimiyasi va uning lingvokulturologik xususiyatlari. Toshkent. Fan nashriyoti. 2017.
2. Karimov N. O'zbek tilida shaxs ismlarining pragmatik tadqiqi. Toshkent. O'qituvchi nashriyoti. 2019.
3. Ismoilova D. Lingvokulturologiya asoslari. Toshkent. Akademnashr. 2020.
4. Rahimov A. O'zbek tilshunosligida onomastika masalalari. Toshkent. Universitet nashriyoti. 2018.
5. Qodirova M. Shaxs ismlari va milliy madaniyat. Toshkent. Yangi asr avlodi. 2021.
6. Usmonov B. Til va madaniyat o'zaro aloqasi. Toshkent. Fan va texnologiya. 2016.
7. To'xtayeva Z. Zamonaviy o'zbek tilida antroponimlar. Toshkent. Ilm ziyo nashriyoti. 2022.